

EVAGRIOS PONTIKOS (345-399): AZ IMÁDSÁGRÓL (Περὶ προσευχῆς / DE ORATIONE) 1-80

Forrásközlés történeti-filológiai bevezetővel

VASSÁNYI MIKLÓS

1. *Evagrius rövid életrajza.* A IV. század nagy szerzetes teológusa, Evagrius Pontikos a Fekete-tenger partvidékéről, Iborából származott, valószínűleg nemes, tehetőes keresztény családból. Feltehetőleg már ifjúkorában találkozott Nagy Szent Vazullal; Nazianzosi Szt. Gergely konstantinápolyi püspöksége alatt (379-382) pedig annak diakónusa volt. Gergely kísérője volt a 2. egyetemes zsinaton is (Konstantinápoly, 381). Konstantinápolyi tartózkodása egy szerencsétlen szerelmi ügy miatt félbeszakadván, Palesztínába, közelebbről Jeruzsálembe utazott, ahol Melania nővér és az Órigenést fordító Rufinus testvér kolostorában telepedett meg, és szerzetesi fogadalmat tett. 383-ban innét is továbbköltözött az alsó-egyiptomi sivatagban élő szerzetes atyák közé, a „monasztikus élet korabeli középpontjába,”¹ Nitriába. 384 táján ezt is elhagyta, hogy a még távolabbi Kelliába települjön át. Itt Nagy Makarios tanítványa lett, és élete végéig itt maradt, maga is a *hésychasta* hagyomány egyik alapító atyjává vált. Sohasem szentelték pappá. Alsó-Egyiptomban lett tanítványa a latinul író, de görögül is jól beszélő neves misztikus, Johannes Cassianus (360 k.–435 k.), aki „az egyiptomi szerzetesség kultúráját közvetítette” a nyugati keresztény hagyománynak.²

Evagrius számos levél, értekezés és aforizma-gyűjtemény (*kephalaia*) szerzője. Az V. század közepére egyes műveit több nyelvre is lefordították. V. századi, órigenizmus miatti elítéltetése után is olvasták a *Praktikost*, a *Gnóstikost* és a *Kephalaia gnóstikát*, valamint a *Peri proseukhést*. Az utóbbi művet az átmentése érdekében Neilos apátnak kezdték tulajdonítani, így e név alatt került be még a nevezetes *Philokalia* c. gyűjtemény első kötetébe is (¹1783, ²1893, ld. lentebb).

2. *A mű szerkezete.* A mű *Bevezetőjéből* kiderül, hogy Evagrius egy meg nem nevezett személy levelére válaszol, s ezzel a patrisztikus korban igen elterjedt teológiai levelezés műfajában helyezi el a művet. E megnevezetlen levelezőtárs írásában

¹ Casiday, A. M., *Evagrius Ponticus*. Abingdon–New York: Routledge, 2006, I. rész, 2. fejezet: „Evagrius’ life and afterlife,” 5-22, ezen belül 9. Életrajzi összefoglalónkat e fejezetre alapozzuk.

² Casiday, A. M., transl., *Saint John Cassian On Prayer*. Oxford: SLG Press, 2006, 1.

„halásztatva” Evagrius 153 „halat” fogott, azaz ennyi fejezetet írt a levelezőtárs műve alapján, és ezzel – mint mondja – teljesítette társa utasítását (πρόσταξις). Az ilyenfajta bevezető, melyben a szerző elmondja, hogy ő tulajdonképpen utasításra – tehát végül is csupán a szent engedelmesség nevében – cselekedett, igen gyakori később is, például Hitvalló Szt. Maximos (580 k.–662) műveiben.

Már a bevezető legelső mondata is a mű egyik fő témáját előlegezi meg: a „tisztátalan szenvedélyek” (ἀκαθάρτων πάθων) lángja megbetegíti a szellemet (νοῦν). A bevezető további részeiből megtudjuk, hogy az imádságnak Evagrius szerint két modusza (τρόπος) van: gyakorlati (πρακτικός) és elméleti (θεωρητικός). Ezt azonban szerzőnk itt nem fejt ki részletesebben, hanem csak bevezeti vele a 153-as számmal kapcsolatos elmélkedéseit, melyek szerint ez a szám úgy áll elő, hogy háromszor ötvenhez hozzáadunk még hármat. Evagrius leginkább a Szentháromság szimbólumát látja ebben a nekünk talán esetlegesnek tűnő számban. A *Bevezetőt* a görög atyák között szinte kötelező szerénység-nyilvánítás zárja, mely szerint a szerző igen gyengének ítéli saját művét.

Az *imádságról* ezzel a szerzői értékítélettel szemben az ima nagy elmélete a rendszeres szerzetesi imagyakorlat, imatapasztalat alapján, aforisztikusan kicsiszolt tételekben összefoglalva és egy ráépülő vázlatos teológiával is ellátva. Ami a mű felépítését illeti, az egyes fejezetek nem szigorú logikai rendben követik egymást, bár izolálhatók egyes, több fejezetből álló szerkezeti egységek, melyek részei szorosabban összetartoznak, tartalmilag egymásra épülnek. Módszertani szemszögből ezenkívül elmondható, hogy Evagrius megfogalmazásai legalábbis helyenként a definiálásra, a terminologikus nyelvezetre, tehát tulajdonképpen a filozófiai igényű általánosításra törekednek.

3. *A mű tematikája.* Némi egyszerűsítéssel négy fő tematikus területet különíthetünk el e nagy hatású szövegben: 1. a kísértés tana; 2. az *apatheia*, indulatmentesség tana; 3. a szűkebb értelemben vett imatan; és 4. az imatanra épülő Istantan. Itt Evagrius imatanát és vázlatos teológiáját tudjuk röviden bemutatni mint legeredetibb és legérdekesebb részeket.

A szöveg egészében több fejezet is definiálja az imát, így a 3.: „az ima a szellem együttléte Istennel;” a 34b: „a zavartalan imádság a szellem legmagasabb rendű megismerése;” a 35.: „az imádság a szellem felemelkedése Istenhez;” és a 70.: „az ima a gondolatok elvetése.” Ezek alapján az ima – igen nehezen teljesíthető – alapfeltétele a mindennemű testi hatástól, képzettől, megjelenítéstől megszabadult lelkiállapot. Az ima maga pedig se nem beszéd, se nem gondolat, se nem szemlélet, hanem Isten közvetlen jelenlétében való tartózkodás (70.), amely egyben a legtisztább szeretet aktusa is Isten iránt (52., 54., 77.), s amelynek során a szellem ideiglenesen távozik az érzékek kötelékei közül (*ekstasis*: 3., 61.), és megvilágosodik, megismer (74., 70.).

A tökéletes imádság hosszú lelki-szellemi felemelkedés során valósul meg.

Az egyik definitórikus leírást adó szakasz (52-57.) ennek megfelelően így mutatja be az ima egyre magasabbrendű fokozatait: indulatok elhagyása; gondolatok elhagyása; szemléletek elhagyása; végül a szellemi valóságok elhagyása – végső soron a teljes kiüresedés (*kenósis*) és reflexió nélkülség.

Miközben azonban az imádkozó szerzetes kimondott célja a szellem teljes reflexiótlansága, a szöveg mégis sorozatosan buzdít arra, hogy folyamatos önmegfigyelésben imádkozzunk, mivel csak így kerülhetők el a kísértés, illetve az önbecsapás különböző formái, amelyek vagy teljesen megtévesztenek, vagy Istennek csupán valamely redukált formáját nyújtják maga Isten helyett. Ezért a teljes reflektálatlanság felé törekvő imát folyamatos önreflexió, illetve reflexióra való reflexió, azaz állandó éberség, tudatos elemzés vagy értelmezés kell kísérje. Bizonyos ugyan, hogy az őszinte ima végül eljut Isten közvetlen jelenlétébe, de az is világos, hogy ez hosszú és kitérőkkel, tévedésekkel teli útvonal megtétele után történhet meg. A jól sikerült ima ezért olyan, mint a vékony jégen járás hosszú távon. A helyes imádsághoz elvezető út tehát pszichológiailag nem egyszerű, egyrétű folyamat, de minden nehézsége és bonyolultsága ellenére is, csakis az ima a hit, a teljes hitélet és erkölcsiség, az erénytan, valamint a teológia alapja.

Evagrius ima-alapú, gyakorlati istentanát különösen a 66-68. fejezetekben találjuk. E vázlatos teológia fő tézise az, hogy Istennek nem szabad alakot, mennyiséget stb. tulajdonítani. Ilyen érzéki eredetű leírásokkal felfoghatatlan, meghalad minden véges megjelenítést. Csak az ima legtisztább fokozata észleli Őt valóságosan, az alacsonyabb fokozatok csupán egy redukciót érzékelnek, amelyet valóságnak hisznek. Szerzőnk e fontos megállapítás megfogalmazása mellett ugyanakkor alkalmazza Isten hagyományos attribútumait is: Isten az egyedül jó, teremtő Atya és Úr, a kegyelem forrása.

4. *Források és hatástörténet.* Evagrius fő forrása Órigenés írása *Az imádságról*, valamint a sivatagi atyák teológiai hagyománya. Lényegileg Órigenéstől származik Evagrius talán legfontosabb tétele, mely szerint az ima a lélek (illetve szellem) közvetlen együttléte vagy társalgása Istennel (Órigenés, *De oratione* 9, 2). Evagrius nagy hatást gyakorolt a fent már említett Cassianusra – és rajta keresztül a latin teológiára – különösen a gondolatok és képzetek nélküli ima elmélete terén,³ valamint Hitvalló Maximos korai, szerzetesi etikával foglalkozó műveire (*Aszkétikus beszélgetés, A Miatyánk rövid magyarázata, Fejezetek a szeretetről*). De a Maximos levelezésében található kisebb erkölcszociológiai értekezésekben is érezzük Evagrius jelen írásának befolyását. Az összes fontosabb evagriusi téma – kísértés, indulatmentesség, megbocsátás, szeretet, erénytan, eksztatikus imádság, misztikus unió – előbukkan Maximosnál, a VII. század legnagyobb teológusánál, miáltal ez az

³ Ld. pl. Casiday, A. M., transl., *Saint John Cassian On Prayer*. Oxford: SLG Press, 2006, „Introduction,” 5; „First Conference on Prayer,” 18-19.

evagriosi ihletésű tematika megtalálja útját az orthodox teológia magvát alkotó hagyományba.⁴

5. *Kiadástörténet és szerzőség.* Az *editio princeps* J. M. Suárez kiadása (Róma: 1673, ld. bibliográfia). Mint kiadásának címe is jelzi, ő még a IV. századi Neilos apát művének tartotta a *De orationét*. Ezután a fentebb már említett *Philokalia* első kiadásának 1. kötetében szerepelt a mű (Velence: 1783; ld. bibliográfia), ugyancsak Neilos neve alatt. Ezt követően J.-P. Migne adta ki újra a szöveget néhány kézirat új kollációja alapján, de szemlátomást a *Philokalia* ismerete nélkül, fenntartva a Neilosnak való tulajdonítást (Patrologia Graeca 79, Párizs: 1865, 1166 A 1-1200 C 2). Ezután a *Philokalia* 2. kiadásában változatlanul Neilos *askétés* neve és *Logos peri proseukhés* cím alatt jelent meg a szöveg a vélelmezett szerző rövid életrajza után Nikodémus Hagioritész és Makarios Korinthios kiadásában (Athén: 1893, 102-110; ld. bibliográfia). A közelmúltban pedig a domonkosrendi S. Tugwell atya a kollégái között gépiratban közreadott egy kritikailag – nem teljes körűen – megvizsgált szöveget (Oxford: 1981; ld. bibliográfia),⁵ amely hasznos filológiai apparátust is tartalmaz, és amely különösen a párizsi Bibliothèque Nationale egy X-XI. századi kéziratát tartja szem előtt (*Coislin 109*). A három fő kiadás – *Philokalia*, Migne, Tugwell – egyike sem tartalmaz *stemma*t. A *De orationé*nak tehát egyelőre nincs nyilvánosan elérhető kritikai kiadása, mivel Tugwell atya nem adta nyilvánosan közre a kollációját, és mert ő sem kollacionálta az összes kéziratot. Mégis az ő általa megállapított szöveg áll legközelebb egy kritikai kiadáshoz.

A modern filológiában I. Hausherr két alapvető Evagrius-tanulmányának megjelenése óta már szakmai konszenzus áll fenn az evagriosi szerzőség felől.⁶

Minden filológiai gyengesége – időnként hanyagsága – ellenére a Patrologia Graeca 79. kötetében „S. Nilus Abbas Ancyranus” (Ankyrai Szt. Neilos apát) szerzőnév alatt közölt szöveget vettük a fordítás alapjául (1168 B 10-1183 D 10), mivel ez az a változat, amely nyilvánosan a legkönnyebben elérhető és a legelterjedtebb (*textus receptus*). Ez a szöveg azonban folyamatos korrekcióra szorul a *Philokalia* 2. kiadásának gondozottabb szövege, valamint különösen a Tugwell atya által megállapított szöveg alapján, mely e három változat közül messze a legjobb, leggondozottabb. A verziók közötti legjelentősebb eltéréseket lábjegyzetben jelöltük.

A textuális eltéréseken kívül külön probléma a fejezetek tördelése és számozása is, mivel [Nikodémus–Makarios] és Tugwell atya egyfelől, illetve a PG másfelől máshogyan tördelnek és számoznak. A *Philokalia* és a domonkos atya másutt

⁴ Az Evagrius által Maximosra gyakorolt hatásról ld. Viller, M., „Aux sources de la spiritualité de S. Maxime. Les oeuvres d'Évagre le Pontique,” *Échos d'Orient*, 1931 (vol. 30), 156-184.

⁵ Ezt a szűk körű kiadást sikerült kézbe vennem A. Casiday professzor jóvoltából, akinek ezúton is szeretném kifejezni hálámát.

⁶ I. Hausherr tanulmányait ld. a bibliográfiában. Ld. még Patterson, P. A., *Visions of Christ: The Anthropomorphic Controversy of 399 CE*, Tübingen: Mohr Siebeck, 2012, 41, lj. 47.

választják el a 7. és a 8. fejezetet,⁷ mint a Patrologia. A 34. fejezet után pedig a *Philokalia* és Tugwell atya egyaránt beiktatnak egy olyan aforizmat, melyet a PG kihagy, illetve nem ismer. Ezért innét kezdve a *Philokalia* és Tugwell atya számozása mindig eggyel magasabb a PG-ben szereplőnél. Miután ezt a fontos, ima-definiáló fejezetet nem akartuk kihagyni, ezért fordításunkban a Tugwell–*Philokalia*-féle 35. fejezet a „34b.” jelet viseli. A PG szerinti 76. és 77. fejezetet viszont a *Philokalia* és Tugwell atya – jogosan – összevonják,⁸ ezért a 78. fejezettől kezdve azonosak mindhárom kiadás fejezetei.

Az első nyolcvan aforizma fordítását közöljük az összesen százötvenháromból. A szövegben szereplő szögletes zárójelek [] vagy az eredeti filozófiai-teológiai kulcsfogalmakat tartalmazzák, vagy értelmező fordítói beszúrásokat.

6. *Terminológiai megjegyzések.* Mint fentebb jeleztük, Evagrius szóhasználata hajlik a terminologikusság felé. A legfontosabb terminusokat a következőképpen fordítottuk: νοῦς: szellem; θυμός: (lelki) fellobbanás; πάθος: indulat, szenvedély (de θυμός és πάθος nem mindig különböztethetők meg egymástól); ἀπάθεια: indulatmentesség; ἐπιθυμία: megkívánás, vágy; θέλημα: akarat.

EVAGRIOS PONTIKOS: AZ IMÁDSÁGRÓL

1. Ha valaki illatos füstölőszert akar készíteni, akkor az áttetsző tömjént, a fahéjat, az onyxot⁹ és a myrrhát egyenlő arányban keveri a szokás szerint. Ez pedig az erények négyessége [τετρας τῶν ἀρετῶν]; mert ha ezek hiánytalanok és egyenlők, akkor nem hagyják cserben a szellemet [νοῦς].

2. A megtisztult lélek az erények teljessége révén zavartalanná teszi a szellem rendjét, minthogy a keresett állapot befogadójává teszi azt.

3. Az ima a szellem együttléte Istennel [ἡ προσευχή ὁμιλία ἐστὶ νοῦ πρὸς Θεόν] – milyen állapotra van hát szüksége a szellemnek ahhoz, hogy nyugalma folytán megváltozás nélkül ki tudjon lépni [ἐκσταθῆναι] az Ura felé, és Vele együtt legyen úgy, hogy semmi sem közvetít közöttük [συνομιλεῖν αὐτῷ μηδενὸς μεσιτεύοντος];

4. Ha a földön égő csipkebokorhoz közelíteni próbáló Mózes mindaddig nem tud előrejutni, míg meg nem oldja a sarut a lábán, akkor te, aki a minden gondolat és érzékelés feletti személyt [τὸν ὑπὲρ πᾶσαν ἔννοιον καὶ αἴσθησιν] akarod látni, s vele együtt lenni, hogyhogy nem oldasz ki önmagadból minden szenvedélyes gondolatot [νόημα ἐμπαθές];

⁷ A 7. fejezethez tartozónak tekintik a „A szenvedélyek ellenszere...” / μὴ οὖν εἰς πάθος τρέψῃς)... kezdetű mondatot.

⁸ A 77. fejezet elején található δὲ szócska jelzi, hogy ez a mondat szorosan összetartozik az őt megelőzővel.

⁹ Közlelebről nem ismert illatszerféle (*Septuaginta* 2Móz 30, 34).

5. Először azért imádkozz, hogy könnyezni tudj, hogy a bánat által csillapítsd a lelkedben uralkodó vadságot [ἀγριότητα], s hogy miután önmagad ellen vádat emeltél az Úrnál törvényszegésedért, bocsánatot [ἀφέσεως] nyerj Tőle.

6. Használd könnyeidet minden kérésed beteljesítésére; mert nagyon örül a te Urad, amikor könnyeid közepette fogadja imádságodat.

7. Ha könnyek árját ontod is a te imádságodban, mégse fuvalkodj fel semmiképp, mintha a sokaság fölé emelkedtél volna; mert azért kapott segítséget az imádságod, hogy képes légy lelkesen megvallani bűneidet [ἀμαρτίας], és kiengesztelni [ἐξευμενίσασθαι] az Urat a könnyeid által.

8. A szenvedélyek ellenszere [τὸ τῶν παθῶν ἀλέχημα] tehát ne váljék maga is szenvedéllyé, nehogy még inkább megharagítsd a kegyelem adományozóját; mert sokan, akik a bűneik miatt könnyeznek, eszüket veszítik, és magukon kívül vannak [μανέντες ἐξεπλάγησαν], mivel elfelejtkeznek könnyeik céljáról.

9. Állj meg állhatatosan, és imádkozz feszülten, s akadályozd meg a gondok és gondolatok célba érését, mert zavarnak téged, és zajonganak neked, hogy feloldjanak a feszült figyelemből.

10. Amikor a démonok látják, hogy készülődsz elmélyülten imádkozni [προσεύξασθαι], akkor bizonyos sürgető dolgok gondolatait sugallják, s gyorsan felkeltik azok emlékképét [μνήμην], arra ösztökélve a szellemet, hogy keresse e dolgokat; és miután nem találja, nagyot csalódik, és elveszíti a lelkesedését; amikor ellenben a szellem már nekiáll az imának [προσευχήν], akkor emlékeztetik a keresett és emlékezetébe idézett dolgokra, hogy – felfuvalkodva az ilyen dolgok megismerésére irányuló vágytól – abbahagyja a jógyümölcsű imát.

11. Imádság közben törekedj arra, hogy a szellemed üresen és szótlannul [κωφὸν καὶ ἄλαλον] megálljon, és így képes leszel imádkozni.

12. Amikor kísértéssel vagy sértéssel találkozol, vagy felindulsz, hogy bosszút állj, vagy hogy kitörj valamilyen szavakban, akkor jusson eszedbe az ima s a reá vonatkozó ítélet – és rögtön elnyugszik a benned lévő rendetlen mozgás [ἄτακτος κίνησις ἡρεμήσει].

13. Mindaz, amit azért teszel, hogy bosszút állj felebarátodon, aki igazságtalan volt veled szemben, az ima idején botránnyá változik veled szemben.

14. Az ima a szelídség és a haragtól való mentesség [ἀοργησίας] szülötte.

15. Az ima az öröm és a hálaadás terméke [εὐχαριστίας πρόβλημα].

16. Az ima megvéd a szomorúságtól és a lehangoltságtól.

17. Menj, add el a vagyonodat, és [az árát] add a koldusoknak,¹⁰ s miután fölvetted a keresztedet, tagadd meg önmagad,¹¹ hogy képes légy zavartalanul imádkozni.

¹⁰ Mt 19, 21 és Mk 10, 21.

¹¹ Mt 16, 24 és Lk 9, 23.

18. Ha dicséretesen akarsz imádkozni, akkor óráról-órára tagadd meg önmagad, és az ima érdekében sokat meditálj [φιλοσόφει]¹² sok csodálatos dolgon.

19. Amely gyötrelmet elviselve keresed a bölcsességet [φιλοσοφίης], annak gyümölcsét megtalárod az ima idejében.

20. Miközben arra törekszel, hogy úgy imádkozz, ahogyan kell, ne keserítsd meg a lelked, mert ha megkeseríted, akkor hiába igyekezel.

21. Hagyd az ajándékokat – így szól – az oltár előtt, s elmenvén előbb békülj ki felebarátoddal, és azután fogsz zavartalanul imádkozni;¹³ mert a sérelmekre való emlékezés elhomályosítja az imádkozó ember vezérlő értelmét [τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ προσευχομένου], és elsötétíti az imádkozó imáit.¹⁴

22. Akik fájdalmakat és rossz emlékeket halmoznak fel magukban, és imádkozni akarnak, hasonlók azokhoz, akik vizet mernek, és lyukas korsóba töltik.

23. Ha hosszútűrő [ύπομονητικός] vagy, akkor mindig örömmel fogsz imádkozni.

24. Amennyiben megfelelő módon imádkozol, olyan dolgokkal fogsz találkozni, hogy teljesen jogosnak fogod gondolni, ha megharagszol; de a felebaráttal szembeni fellebbbanás [θυμός] egyáltalán nem jogos; mert ha törekszel rá, akkor felfedezed, hogy indulat nélkül is el lehet intézni a dolgot helyesen; minden eszközzel azon légy tehát, hogy ne fogjon el az indulat.

25. Vigyázz, hogy miközben úgy véled: valaki mást gyógyítasz, magad ne légy gyógyíthatatlan, és ne rövidítsd meg az imádat.

26. Ha tartózkodsz az indulattól, kíméltre találsz majd, és okosnak [φρόνιμον] mutatkozol a felfuvalkodottságba vivő dolgok iránt, s az imádkozók között leszel.

27. Ha az indulat ellen felszerelkezel, akkor a megkínánást [ἐπιθυμίας] se tűrd el soha; mert ez tápot ad az indulatnak, emez pedig zavarja a szellemi tekintetet [τὸν νοερὸν ὀφθαλμὸν], mert tönkreteszi az ima állapotát.

28. Ne csak a külső testhelyzetekkel imádkozz, hanem fordítsd szellemedet az ihletett imádság¹⁵ tudatosulása [συναίσθησιν] felé nagy félelemmel.

29. Egyes esetekben jól¹⁶ fogsz imádkozni, holott hirtelen álltál neki az imának, máskor viszont nem fogsz célba érni, bár nagyon erőlködsz – avégett hogy ha még jobban kerested, és megkaptad [az ima kegyelmét], hiánytalan legyen az érdemed.

¹² Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, s.v. φιλοσοφῶ B 4; illetve D.

¹³ Mt 5, 24. Evagrius az idézett szövegrészt záró „vidd fel a te ajándékokat” kifejezést a „zavartalanul fogsz imádkozni” kifejezéssel helyettesíti, tehát allegorikusan az imát felelteti meg az áldozati ajándéknak.

¹⁴ A megbocsátás mint a sikeres ima legfontosabb feltétele már Órigenés *Az imádságról* írott művében is szerepel, Evagrius után pedig megjelenik Hitvalló Maximos *A Miatyánk rövid magyarázata* c. művében is.

¹⁵ πνευματικῆς προσευχῆς; a *pneumatiké* terminus esetleg a Szentlélekre is utalhat.

¹⁶ PG hibásan οὐ προσεύξῃ, [Nikodémos–Makarios] helyesen εὐ προσεύξῃ.

30. Ha hirtelen angyal jelenik meg, minden gyötrőnk eltávozik, és a szellem megkönnyebbül, mivel épületesen imádkozik; máskor viszont, amikor a természetünkkel járó küzdelem eluralkodik bennünk, a szellem küzd, és nem képes felemelkedni, mert eleve felveszi a különféle indulatok minőségeit [προπεποιώται]; ha azonban jobban keres, akkor talál, s ha erősen kopogtat, kinyílik előtte az ajtó.¹⁷

31. Ne azért imádkozz, hogy megvalósuljanak a te szándékaid [τὰ σὰ θελήματα], mert nem teljesen állnak összhangban Isten akaratával [τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ]; hanem inkább úgy imádkozz, amint tanítottak, mondván: Legyen a Te akaratod¹⁸ bennem; és minden dologban ugyanígy Tőle kérd a jót és a lélek számára előnyöset; te viszont nem pontosan ezt keresed.

32. Imádság közben sokszor kértem magamnak, hogy legyen nekem az, ami helyesnek tűnt nekem, és ragaszkodtam a kérésemhez, értelmetlenül kényszerítve Isten akaratát, és nem engedve neki, hogy inkább Maga juttassa nekem azt, amiről tudja, hogy hasznos; csak hogy amikor meg is kaptam [amit akartam], akkor utólag nagyon bosszankodtam, hogy inkább a magam akaratának teljesülését kértem; mert amikor megvalósult, nem olyanak bizonyult, mint amilyenek gondoltam.

33. Mi más jó, mint az Isten? Adjuk tehát neki oda mindenünket, és jól leszünk; hiszen aki minden tekintetben jó, az jó ajándékokat is ad.

34. Ne sietősen terjeszd elő kérésedet, mintha elméletben már meg is szerezted volna,¹⁹ amit kérsz; mert [Isten] még több jót akar tenni veled, ha kitartóan imádkozol hozzá; hiszen mi magasabbrendű az Istennel való társalgásnál [τῷ Θεῷ προσομιλεῖν], és a Vele való együttlét [συνουσίᾳ]²⁰ általi elragadtatásnál?

34b. A zavartalan²¹ imádság a szellem legmagasabb rendű megismerése. [Ἀπερίσπαστος προσευχή ἐστὶν ἄκρα νόησις νοός.]

35. Az imádság a szellem felemelkedése Istenhez. [Προσευχή ἐστὶν ἀνάβασις νοῦ πρὸς Θεόν.]

36. Ha imádkozni kívánsz, mondj le mindenekről, hogy a mindenséget örököld.

37. Először azért imádkozz, hogy megtisztulj a szenvedélyektől [καθαρθῆναι τῶν παθῶν], azután azért, hogy védve légy a tudatlanságtól, harmadszor pedig azért, hogy védve légy minden kísértéstől [πειρασμοῦ] és elhagyatástól.²²

¹⁷ Mt 7, 7 és Lk 11, 9.

¹⁸ Mt 6, 10 és Lk 11, 2. Hitvalló Maximos *Kisebb teológiai és polemikus művei* is hasonló módon tanítják az emberi akarat alárendelését Isten akaratának.

¹⁹ PG és Tugwell μη ὡς ἐν δυνάμει κοιμιζόμενος; [Nikodémos–Makarios] μη ὀδυνῶ μὴ κοιμιζόμενος (egyetlen kézirat alapján).

²⁰ PG hibásan πρὸ αὐτὸν συνουσίᾳ, [Nikodémos–Makarios] és Tugwell helyesen πρὸς αὐτὸν συνουσίᾳ.

²¹ Vagy: folyamatos.

²² „Elhagyatás” (ἐγκαταλείψεως): az *illuminatio* ellentétének is felfogható, vö. Lampe, *Patristic Greek Lexicon*, s.v. B d.

38. Az imádban egyedül az igazságosságot keresed és az uralkodást, vagyis az erényt [ἀρετήν] és a tudást, és minden mást megkapsz.

39. Igazságos dolog nem csupán a saját megtisztulásunkért imádkozni, hanem minden rokon élőlényért is, hogy az anyagi módot utánozd.

40. Vigyázz, hogy valóban Isten mellé álltál-e az imádságodban, vagy legyőz az emberek dicsérete, és erre törekszel vadászni,²³ miközben mint fedezéket használod az ima kimutatását.²⁴

41. Akár testvéreiddel imádkozol, akár egyedül, iparkodj nem megszokásból, hanem érzéssel [αἰσθησεῖ] imádkozni.

42. Az imádság jellemzője az istenfélelemmel és bűnbánattal és lelki fájdalommal való meditáció [σύννοια μετ' εὐλαβείας καὶ κατανύξεως καὶ ὀδύνης ψυχῆς] a tévedések megvallása során hangtalan sóhajtozás kíséretében.

43. Ha szellemed az imádság idején életerő [ἀκμήν] után tekint, akkor még nem szerzetes módjára imádkozik, hanem egyelőre világi, mivel a külső sátrat díszíti.

44. Amikor imádkozol, erősen véd emlékezeted [μνήμην], nehogy eléd tegye a szokásos dolgait, hanem a felfelé törekvés [παρατάσσεως] megismerésére indítson; mert a szellemet az ima idején túlságosan is meg szokta támadni az emlékezet.

45. Vagy régi dolgok megjelenítéseit [φαντασίας] tereli hozzád az emlékezet, amikor imádkozol, vagy új gondolatokat, vagy egy megszorító személy arcát.

46. Az ördög nagyon irigykedik az imádkozó emberre, és minden eszközt felhasznál arra, hogy ártson az ilyen ember céljának; ezért a dolgok gondolatait [νοήματα] folyamatosan mozgatja az emlékezetten át, és minden szenvedélyt [πάθη] folytonosan felkelt a hústesten [σαρκός] keresztül, hogy képes legyen megbéklyózni az ember legnemesebb futását és az Isten felé való elragadtatását [πρὸς Θεὸν ἐκδημῖα].

47. Amikor a leggonoszabb démon sok cselekedete ellenére sem tudja megbéklyózni a buzgó ember imádságát, akkor kienged egy kicsit, és azután bosszút áll azon, amikor az már imádkozott; mert vagy haragra lobbantva őt, eltünteti az imából összeforrott kiváló lelkiállapotot [ἀρίστην κατάστασιν] az imádkozóban,²⁵ vagy valamely nem racionális gyönyörre [ἡδονὴν τινα ἄλογον] ingerelve sérti a szellemet.

48. Ha úgy imádkoztál, ahogyan helyes, számíts arra, ami nem helyes,²⁶ és állj meg férfiasan, őrizve eredményeidet; mert kezdettől fogva erre rendeltté, munkálkodni és őrizni; ha tehát munkálkodtál, ne hagyj őrizetlenül fáradozásod gyümölcsét; de ha mégis így teszel, semmi hasznot nem hajtottál az imádsággoddal.

49. Minden háborúság közöttünk és a tisztátalan szellemek [ἀκαθάρτων

²³ PG τούτων θηρῶν ἐπειγῆ; [Nikodémos–Makarinos] és Tugwell τούτων θηρῶν ἐπειγῆ.

²⁴ Vagy: segítségét (τῆ παραστάσει τῆς προσευχῆς; szójáték a mondat első felével).

²⁵ PG tévesen ἐν αὐτῷ; [Nikodémos–Makarinos] αὐτῷ; Tugwell ἐν αὐτῷ.

²⁶ Tehát a kísértésre.

πνευμάτων] között nem más okból történik, mint az ihletett²⁷ imádság [πνευματικῆς προσευχῆς] miatt; mert ez az ő számukra nagyon ellenséges és fájdalmas, a mi számunkra viszont megváltó és kellemes.

50. Miért akarja a démonok révén előidézni bennünk a falánkságot [γαστριμαργίαν], a paráznságot [πορνείαν], a haragot [ὀργήν] és a sérelemre való emlékezést [μνησικακίαν], valamint a többi szenvedélyt?²⁸ Azért, hogy a szellem ezek miatt megvastagodván,²⁹ ne tudjon úgy imádkozni, ahogyan kell; mert ha az értelem nélküli lélekresz szenvedélyei [ἀλόγου μέρους πάθη] kerültek hatalomra, nem engedik a szellemet értelmesen [λογικῶς] mozogni és Isten Igéjét keresni.

51. Az erényeket a teremtett dolgok értelmi elveire [λόγους] való tekintettel követjük, ezeket az őket létesítő Úrra³⁰ való tekintettel, Ő pedig az ima állapotában szokott megjelenni.

52. Az ima állapota az indulatmentes habitus, amely a legmagasabb rendű szerelem révén szellemi magasságba ragadja a bölcsességszerető és ihletett szellemet. [Κατάστασις ἐστι προσευχῆς ἕξις ἀπαθῆς, ἔρωτι ἀκροτάτῳ εἰς ὕψος νοητὸν ἀρπάζουσα τὸν φιλόσοφον καὶ πνευματικὸν νοῦν.]

53. Nemcsak a lelki fellobbanáson [θυμοῦ] és a megkínánáson [ἐπιθυμίας] kell uralkodnia annak, aki imádkozni vágyik, hanem el kell vetnie az indulatos gondolatot is [ἐμπαθοῦς νοήματος].

54. Aki szereti az Istent, az mindig Ővele van, mint Atyával, és elhárít magától minden indulatos gondolatot.

55. Aki elérte az indulatmentességet [ἀπαθείας], az még nem imádkozik igazán; mert lehet, hogy a pusztá gondolataival foglalkozik, és elmerül a róluk föltett kérdésekben [ιστορίας], s távol marad Istentől.

56. Amikor a szellem már nem időzik a dolgok pusztá gondolatainál [νοήμασι], akkor még nem foglalta el az imádság helyét; mert képes a dolgok szemléletében maradni, és tud a róluk szóló érvelésekről [λόγοις] elmélkedni, mivel ezek – még ha csupán üres szavak is – mégis befolyásolják³¹ a szellemet, amennyiben dolgokra irányuló szemléletek, és messzire elúzik a szellemet Istentől.

57. Még ha a testi természet szemlélete [θεωρίαν τῆς σωματικῆς φύσεως] fölé kerül is a szellem, akkor sem látta még meg Isten legvégső helyét; hiszen lehetséges, hogy a szellemi dolgok [τῶν νοητῶν] ismeretében tartózkodik, és annak megfelelően változik.

²⁷ Vagy: szellemi.

²⁸ Az alany valószínűleg a 46. fejezetben szereplő ördög. [Nikodémos–Makarios] kérdőjelet tesz a „bennünk” után, és „Mit?”-ként értelmezi a mondatot nyitó τί-t. Tugwell mint PG.

²⁹ PG és [Nikodémos–Makarios] παχυνθεῖς; Tugwell χυανωθεῖς [„felfuvalkodván”], három – részben igen korai – kézirat tanúságtételével szemben.

³⁰ [Nikodémos–Makarios] és Tugwell Λόγον [„Igére”].

³¹ [Nikodémos–Makarios] és Tugwell καὶ σχηματίζουσι [„és alakot adnak (a szellemnek)”].

58. Ha imádkozni akarsz, akkor Istenre van szükséged, aki imát ad az imádkozónak; ezért hívd Őt úgy, hogy azt mondod: „Szenteltessék meg a Te neved, jöjjön el a Te országod,” tehát ‘a Szentlélek és Egyszülött Fiad;’ mert így tanította [Jézus], amikor azt mondta, hogy Szentlélekben és igazságban imádjuk az Istent,³² tehát az Atyát, mivel e három is – Isten.

59. Aki Lélekben és igazságban imádkozik, az már nem a teremtményekből kiindulva tiszteli az Alkotót, hanem belőle magából kiindulva éneklie meg Őt.

60. Ha Istenről beszélsz [θεόλογος εἶ],³³ igazán fogsz imádkozni, és ha igazán imádkozol, akkor Istenről beszélsz.

61. Amikor szellemed az Isten iránti hatalmas vágy révén egy kicsit úgyszólván visszavonul a hústestből [ὕπαναχωρεῖ τῆς σαρκός], elfordul minden gondolattól, amely a megfontolásból vagy az emlékezésből³⁴ vagy a vérmérsékletedből [κράσεως] származik, és eltelik áhítattal [εὐλαβείας] és örömmel, akkor gondold azt, hogy megközelítetted az ima határait.

62. A Szentlélek együttérez velünk, és jóllehet tisztátalanok vagyunk, leszáll ránk; és ha azt találja, hogy szellemünk őszintén imádkozik Őhöz, akkor leereszkedik reá, és megsemmisíti a szellemet ostromló érvelések vagy gondolatok teljes seregét, amennyiben odafordítja őt az ihletett imádság műveihez.

63. Más személyek a test változása révén helyeznek el a szellemünkben érveléseket vagy gondolatokat vagy megfontolásokat. Isten azonban az ellenkezőjét teszi, mivel magára a szellemre száll le, és elhelyezi benne mindazon dolgok ismeretét [γνώσιν], amelyeket³⁵ akarja, s a szellemen keresztül csillapítja a test fegyelmezetlenségét [ἀκρασίαν].³⁶

64. Senki sem mentes az őrzöngéstől, aki szereti ugyan az őszinte imádságot, de ugyanakkor haragszik, vagy felidézi a rossz emlékeit; mert hasonló ahhoz, aki élesen akar látni, de megvakítja önmagát.

65. Ha imádkozni vágyasz, akkor ne tégy semmi olyat, ami ellentétes az imádsággal, avégett hogy Isten közel jöjjön, és együtt haladjon veled.

66. Istennek ne tulajdoníts alakot [μὴ σχηματίζης τὸ Θεῖον], amikor magadban³⁷ imádkozol, és ne engedd, hogy szellemed valamilyen alaknak megfelelő formát vegyen fel [τυπωθῆναι], hanem anyagtalanul³⁸ közelíts az anyagtalanhoz [τῷ ἀῶλω], és egyesülni fogsz³⁹ vele.

³² Jn 4, 23.

³³ Vö. Lampe, G. W. H., *A Patristic Greek Lexicon*, s.v., 3.

³⁴ [Nikodémos–Makaros] és Tugwell, PG *om*.

³⁵ PG tévesen ὥς; [Nikodémos–Makaros] és Tugwell ὦν.

³⁶ Vagy: erőtlenségét.

³⁷ PG εαυτῷ; [Nikodémos–Makaros] és Tugwell σεαυτῷ.

³⁸ PG ἄῶλος; [Nikodémos–Makaros] és Tugwell ἀῶλως.

³⁹ PG tévesen συνίσεις; [Nikodémos–Makaros] és Tugwell συνήσεις.

67. Óvakodj az ellentétek csapdáitól. Megtörténik ugyanis, hogy amikor tisztán és háborítatlanul imádkozol, hirtelen eléd áll egy idegen és különös alak, hogy tévképzetet [οἴησιν] keltsen benned – amennyiben úgy véled: hasonló⁴⁰ Istenhez –, hogy meggyőzzön téged arról, hogy a hirtelen megmutakozó mennyiség [ποσὸν] az Isten; de Istennek nincs mennyisége, és alak sem tulajdonítható neki [ἄποσον δὲ τὸ Θεῖον, καὶ ἀσχημάτιστον].

68. Ha az irigy démon nem képes az emlékezetre hatni az imádság során, akkor a test vérmérsékletét [κρᾶσιν] kényszeríti arra, hogy valamely különös képzetet [φαντασίαν] keltsen a szellemenben, és alakot adjon annak;⁴¹ s akinek szokása a gondolkodás, az oktalan módon enged neki, és miközben az anyagtalan és alak nélküli megismerésre törekszik, eltévelyedik, mivel füstbe markol a fény helyett.⁴²

69. Állj résen, s imádság idején óvd szellemedet a gondolatoktól, és állj meg a saját nyugalomban [ἡρεμίᾳ], hogy az, aki együttérez a nem tudókkal, téged is felkeressen, és akkor átvehesd az ima igen dicsőséges ajándékát.

70. Nem leszel képes tisztán imádkozni, ha anyagias ügyek fonnak körül, és állandó gondok rángatnak; mert az ima a gondolatoktól való megszabadulás [ἀπόθεσις νοημάτων].

71. A szellem nem tud megkötözve futni, és indulatos gondolatoknak szolgálva nem képes meglátni az ihletett imádság helyét; mert vonsozolja és körbekergeti őt a szenvedélyes gondolat [ἐμπαθοῦς νοήματος], és nem tud megállni mozdulatlanul.⁴³

72. Amikor azután tisztán és szenvedélyek nélkül [ἀπαθῶς] imádkozik a szellem, akkor már nem balról lopakodnak hozzá az ördögök, hanem jobbról: mert elébe helyezik Isten dicsőségét [δόξαν] és valamiféle alakot [σχηματισμόν] az érzékelés számára kedves dolgokból, hogy azt gondolja: az ima tökéletesen elérte célját. De egy csodálatos és tudós⁴⁴ férfiú véleménye szerint ez a hiúság indulatából születik, és a démon hatására, aki megérinti az agy tájékát, és az ereknél fogva rázza.

73. Úgy vélem, a démon az említett helyet megérintve a szellem körüli fényt úgy forgatja, ahogyan akarja, s a hiúság indulata ily módon olyan képzetet alkot, mely a szellemet úgy alakítja, hogy az felületesen keresse az isteni és valóságos tudást;⁴⁵ ha pedig az ilyen szellem nem küzd testi és tisztátalan indulatokkal, hanem végre tisztán megáll, akkor azt gondolja, hogy már nem nyilvánul meg benne ellentétes működés, és ezért isteninnek véli a megjelenést [ἐπιφάνειαν], amely benne a démon

⁴⁰ PG és [Nikodémos–Makarios] ἐκεῖ; Tugwell εἰκῆ.

⁴¹ Ti. a szellemnek, αὐτόν.

⁴² Számos eltérés a PG, [Nikodémos–Makarios] és Tugwell között, de ezek nem módosítják jelentősen a tartalmat.

⁴³ Maximosnál szinte szó szerint ugyanígy.

⁴⁴ PG θαυμαστός καὶ γνωστικός; [Nikodémos–Makarios] γνωστικός; Tugwell πρακτικός.

⁴⁵ PG τὸν νοῦν κοῦφον γνωμόνως πρὸς τὸν ἀναπλασμόν; [Nikodémos–Makarios] és Tugwell τὸν νοῦν κοῦφογνωμόνως πρὸς τοπλασμόν.

révén mutatkozik, aki nagyon ravasz, és az agyon keresztül eltorzítja az ahhoz kapcsolódó világosságot, és módosítja a szellemet, mint fent mondtuk.

74. Ha az Isten angyala mellénk áll, pusztá igével [λόγῳ] eltünteti belőlünk az egész, ellenséges működést, és a szellem világosságát elindítja a tévelygés nélküli működés útján.

75. Amikor a *Jelenések könyve* azt mondja, hogy az angyal tömjént hoz, „hogy a szentek imáihoz tegye,⁴⁶ akkor az – úgy vélem, – ezt az angyal révén működő kegyelmet jelenti; mert ez az igaz ima ismeretét adja meg, úgyhogy a szellem azután már szilárdan áll minden zaklatottságtól, lehangoltságtól [ἀκηδίας] és hanyagságtól mentesen.

76. A tömjéntartó edényekről, amelyeket huszonnegy vén hordoz, azt olvassuk, hogy ezek a szentek imái.⁴⁷

77. A fiola [φιάλην] pedig az Isten iránti barátságot [φιλίαν], azaz a tökéletes és szellemi szeretetet jelenti [πνευματικὴν ἀγάπην], amelyben az imádságot Szentlélekben és igazságban végezzük.

78. Amikor úgy véled, hogy nem szorulsz rá a könnyekre az imádban a bűn miatt, akkor lásd, milyen messzire kerültél Istentől, jöllehet minden körülmények között Őbenne kellene lenned – és csak annál forróbban fogsz sírni.

79. Amikor felismered korlátaidat, akkor bizony édes szomorúság fog eltölteni, és szerencsétlennek fogod tartani önmagadat, ahogyan Ézsaiás. Ha egyszer tisztátalan vagy,⁴⁸ és tisztátalanok ajkaid, s ugyanilyen nép között élsz, akkor mégis honnan veszed a bátorságot a Seregek Ura előtt megállni?

80. Ha helyesen imádkozol, akkor nagy bizonyosságot fogsz találni, s angyalok jönnek veled, és megvilágítják a keletkező dolgok értelmi elveit [λόγους].

Bibliográfia

- Brakke, D., transl. *Evagrius Of Pontus: Talking Back: A Monastic Handbook for Combating Demons*. Translated with an Introduction by D. Brakke. Trappist (Kentucky): Cistercian Publications, 2009. (Cistercian Studies 229)
- Bunge, G. *Despondency: The Spiritual Teaching of Evagrius Ponticus on Acedia*. Transl. A. P. Gythiel. Yonkers (New York): St. Vladimir's Seminary Press: 2012. (12011)
- Casiday, A. M. *Evagrius Ponticus*. Abingdon–New York: Routledge, 2006. (Early Church Fathers)
- Casiday, A. M., transl. *Saint John Cassian On Prayer*. Oxford: SLG Press, 2006.
- Casiday, A. M. „On Heresy in Modern Patristic Scholarship: The Case of Evagrius Ponticus.” *The Heythrop Journal* 53 (2012), 241-255.

⁴⁶ Jel 8, 3.

⁴⁷ Jel 5, 8.

⁴⁸ PG ὡς ἀκάθαρτος ὢν; [Nikodémos–Makarios] és Tugwell πῶς ὡς ἀκάθαρτος ὢν.

- Casiday, A. M. *Reconstructing the Theology of Evagrius Ponticus: Beyond Heresy*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. [További szakirodalom a *De oratione*ról a 133. oldal 3. lj.-ében.]
- Clark, E. A. *The Origenist Controversy: The Cultural Construction of an Early Christian Debate*. Princeton (New Jersey): Princeton University Press, 1992. (Princeton Legacy Library) [Evagrius szempontjából fontos az 1. és a 2. fejezet.]
- Driscoll, J. (OSB) *Evagrius Ponticus: Ad Monachos*. Translation and commentary by J. Driscoll. Mahwah (New Jersey): Paulist Press, 2003. (Ancient Christian Writers 59)
- Dysinger, L. (OSB) *Psalmody and Prayer in the Writings of Evagrius Ponticus*. Oxford–New York: Oxford University Press, 2005. (Oxford Theological Monographs)
- Guillaumont, A. *Un philosophe au désert, Évagre le Pontique*. Paris: J. Vrin, 2004. (Textes et traditions 8)
- Hausherr, I. „Le traité *De l'oraison d'Évagre le Pontique* (Pseudo-Nil).” *Revue d'Ascétique et de Mystique* 15 (1934), 34–39 és 113–170.
- Hausherr, I. *Les leçons d'un contemplatif. Le traité De l'oraison d'Évagre le Pontique*. Paris: Beauchesne et ses fils, 1960.
- Lampe, G. W. H. *A Patristic Greek Lexicon*. Oxford: Clarendon Press, 1961.
- [Nikodémos Hagiorités & Makarios Korinthios.] *Φιλοκαλία τῶν ἱερῶν νηπτικῶν συνερανισθεῖσα παρὰ τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων πατέρων ἡμῶν ἐν ἧ δια τῆς κατὰ τὴν πράξιν καὶ θεωρίαν ἠθικῆς φιλοσοφίας ὁ νοῦς καθαίρεται, φωτίζεται καὶ τελειοῦται καὶ εἰς ἦν προσετέθησαν τὰ ἐκ τῆς ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσεως ἐλλείποντα κεφάλαια τοῦ μακαρίου Πατριάρχου Καλλιόστου*. Voll. I–V. Ἐκδομένη ὑπὸ Παναγιωτοῦ Αθ. Τζελατη. Ἐν Ἀθήναις: ἐκ τοῦ τυπογραφείου Παρασκευα Λεωνη, 21893. [*De oratione*: 102–110. Online megtekinthető a <http://anemi.lib.uoc.gr/weboldal> (Digital Library of Modern Greek Studies). 1. kiadás: Ἐν Βενετίᾳ: 1782.]
- Patterson, P. A. *Visions of Christ: The Anthropomorphite Controversy of 399 CE*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2012.
- PG = ‘Patrologia Graeca’
- Sinkewicz, R. E. *Evagrius of Pontus*. Oxford: Oxford University Press, 2003. (Oxford Early Christian Studies)
- Suaresius [Suárez], I. M., ed. *Τῶν ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Νείλου ἡγουμένου λόγοι – Sancti Patris nostri Nili Abbatis Tractatus, seu Opuscula ex codicibus manuscriptis Vaticanis, Cassinensibus, Barberinis, & Altaempsianis eruta*. I. M. Suaresius Episcopus olim Vassionensis Graece primum edidit, Latine vertit, ac notis illustravit & Serenissimo Principi Rainaldo Estensi D. D. C. Romae: Typis Barberinis, 1673, in folio, 705 p. [Ezen belül a *De oratione* szövege: 475 A–511 A. Letölthető a <books.google.hu> honlapról.]
- Tugwell, S. (OP) *Evagrius Ponticus, De oratione*. Oxford: privately printed, 1981. [28 gépirásos oldal, a *Philokalia* és a *Patrologia* szövegei mellett 8 kézirat kollációja.]
- Viller, M. „Aux sources de la spiritualité de S. Maxime. Les oeuvres d'Évagre le Pontique.” *Échos d'Orient*, 1931 (vol. 30), 156–184.